

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ХАРКІВСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ МУЗЕЙ

ДВАДЦЯТЬ ПЕРШІ СУМЦОВСЬКІ ЧИТАННЯ

*Збірник матеріалів
Всеукраїнської наукової конференції
«Музей у глобальному світі: інновації та збереження традицій»,
присвяченої 95-річчю з часу заснування
Харківського історичного музею*

17 квітня 2015 р.

Харків
«Майдан»
2015

14. Чухрай Л. О. Сканден: сучасність та перспективи розвитку / Л. О. Чухрай // Вісник Нац. Акад. керівних кадрів культури і мистецтва. – 2013. – № 4. – С. 72–76.
15. Шмелев В. Г. Музеи под открытым небом: очерки истории возникновения и развития / В. Г. Шмелев. – К.: Наукова думка, 1983. – 120 с.
16. 120 Years of Strategies and Experiences in Educational and Handicraft Skills [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://exarc.net/issue-2013-3/mm/120-years-strategies-and-experiences-educational-and-handicraft-skills>.

МИТНІ МУЗЕЇ ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ТА ОДЕСИ

С. М. Дейнеко,

*к. і. н., ст. науковий співробітник
ХІМ*

Кожна епоха породжує свої музеї. Отримана Україною у 1991 р. Незалежність поставила питання про виховання власних фахівців з митної справи. Тому у травні 1996 р. Державний митний комітет України (далі – Держмитком) звернувся з пропозицією до Президента України, Кабінету Міністрів про створення Академії митної служби України. 11 червня 1996 р. було підписано Указ Президента України Л. Кучми про створення Академії митної служби України, в якому зазначалося: «З метою підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації особового складу митної служби України постановляю: 1. Створити Академію митної служби України при Державному митному комітеті України (далі – Академія) на базі Українського центрального інституту підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів металургії, що ліквідується (місце знаходження – місто Дніпропетровськ); 2. Фонду державного майна України та Міністерству промисловості України вирішити питання щодо передачі Академії навчально-побутового комплексу (з будівлями, спорудами, інвентарем і обладнанням) Українського центрального інституту підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів металургії» [1].

Одним з елементів освітньої та виховної роботи серед курсантів Академії став музей Митної служби України, який відкрився при учбовому закладі. Відомо, що музейний предмет володіє меморіальною, науковою, історичною, художньою значимістю та виступає в якості джерела інформації про людей та події. Таким чином, він знайомить відвідувача з тими історичними фактами, свідком яких він був і передає йому досвід попередніх поколінь.

В Академії під час навчально-виховного процесу активно застосовуються методи музейної педагогіки. Так, на базі експозиції та фондів проводяться заняття з історії митної справи в Україні і вивчення методів боротьби з контрабандою.

Вперше ідея створити спеціалізований музей, який би показав етапи створення і розвитку митної справи на теренах України, познайомитися з повсякденним буттям митників та різноманітними засобами провезення контрабанди виникла ще у 1995 році. Тобто майже за рік до створення власне Академії митної служби України. Так, 3 серпня 1995 р. Державний митний комітет України видав наказ за № 364 в якому пропонувалося заступнику голови Держмиткому В. Ф. Негоді вирішити у місячний термін питання з приміщенням, тимчасовим розміщенням експонатів, забезпеченням необхідним експозиційним обладнанням. Начальнику фінансового управління В. М. Гринченку пропонувалося сприяти у вирішенні матеріальних питань, пов'язаних з відкриттям та функціонуванням музею. Керівників територіальних митних управлінь зобов'язали організувати збір, оформлення і доставку до Держмиткому майбутніх експонатів для музею. Для координації дій наказом голови Держмиткому Л. В. Деркача створили робочу групу у складі 9 високопосадовців з даної структури під керівництвом першого заступника голови Держмиткому М. І. Ануфрієва [2]. Але, на жаль, у 1995 р. установа не запрацювала і все вищенаведене залишилося на папері.

Тільки у 2011 р., нарешті, розпочав роботу музей Державної митної служби України. Він має статус відомчого, знаходиться на балансі Академії і розташований за адресою: м. Дніпропетровськ вул. Рогальова, 8 (Академія митної служби України). Основу колекції склали предмети передані з ліквідованого музею при Одеській митниці.

Експозиція музею побудована за тематико-хронологічним принципом і показує історію митної справи та митних органів, що існували на території сучасної України з давніх часів до сьогодні. Вона нараховує більше 3 тис. експонатів та розташована у трьох залах: 1. «Історія митної справи в Україні з найдавніших часів до 1991 року»; 2. «Митна служба України на захисті життя, здоров'я громадян та духовних цінностей українського народу»; 3. «Митна служба незалежної України» [3].

Серед них є речі, які розповідають про розвиток торгівельних відносин та митної справи у Північному Причорномор'ї у античну добу, часи становлення і розквіту запорізького козацтва, період економічного розвитку регіону наприкінці XVIII – XX століття.

В окремій залі розповідається про становлення та розвиток митної служби незалежної України. Низка інформаційних стендів розповідає про роботу українських митників у боротьбі з контрабандою зброї, наркотичних речовин, культурних цінностей, контрафактної продукції, валюти, предметів з дорогоцінних металів і коштовностей через державний кордон. Музей має найбільшу в Україні колекцію уніформи майже всіх митних служб держав Європи та зібрання холодної зброї конфіскованої співробітниками Державної фіскальної служби України [4].

Так як основу експозиції склали предмети передані з Одеси, тому, на нашу думку, необхідно приділити увагу історії колекції та людині, яка її започаткувала.

Пересічних громадян завжди шокували методи і засоби ввезення різноманітних контрабандних товарів. Це і металева труба з порожниною у стінці в якій перевозили наркотики, діаманти у пляшках коньяку, пачки з цигарками у дошках, гроші, запечені у хлібобулочних та кондитерських виробках. Деяких відвідувачів дивують долари США скручені у трубочку діаметром два міліметри і таким чином підготовлені до незаконного вивезення за кордон та діаманти сховані у підборах жіночого взуття.

Засновником музею при Одеській митниці став її колишній співробітник Валерій Орловський, але через постійні реорганізації відомства установу закрили, а експонати передали до Дніпропетровська [5, 6]. Тобто музей при Одеській регіональній митниці можна вважати прямим попередником музею Державної митної служби України.

В контексті нашого дослідження хочеться сказати декілька слів про долю В. Орловського та його проекту після ліквідації музею при Одеській митниці і передачі його фондів до Академії. Не дивлячись на те, що спроба створити вузькоспеціалізований митний музей в Одесі зазнала фіаско, тим не менш пан Валерій не полишив бажання її реалізувати. Невдовзі колишній завідуючий відділом боротьби з контрабандою Одеської митниці розмістив у власному триповерховому особняку у передмісті Одеси приватний музей, у якому виставив власноручно зібрану за роки служби колекцію контрабанди і відкрив двері для одеситів і гостей міста. Колекція складається майже з 2,5 тис. предметів, найстарішим з яких є ключ 1912 р. від головної будівлі Одеської митниці. Поміж різноманітних експонатів привертає увагу низка оригінальних фотографій, які розповідають про найгучнішу контрабандну справу часів післявоєнного СРСР – Альберта Меліксіяна.

Директор комісійного магазину в Єревані вирішив переправити в США прикрас і дорогоцінного каміння на загальну вартість п'ять мільйонів доларів. В Одесі він часто зупинявся в готелі «Чорне море», де спілкувався з дівчатами легкої поведінки. Через них про спробу переправити великий вантаж дізналися в КДБ.

В останній момент оперативники перекрили в порту єдиний можливий канал контрабанди через кордон. Під час огляду в пробках двох пляшок з коньяком знайшли дві сотні діамантів. Кілька прикрас і безліч золотих монет були приховані в багажі та складках одягу самого А. Меліксіяна. Але справжньою перлиною цієї «колекції» стало смарагдове намисто вартістю 1,7 млн. рублів (59 каменів, 45 карат), яке належало імператриці Катерині II. Згодом ювелір, якого вважали людиною А. Меліксіяна отримав сім років в'язниці, а його спільника застрелили в Нью-Йорку через кілька годин після того, як він зійшов з пароплава. Що стосується намиста та інших коштовностей, то їх передали до московського музею КДБ, а після розвалу СРСР ці предмети таємничим чином зникли.

Не менш цікавий випадок відбувся у 1975 році. Всередині обкладинки дитячої книги митники знайшли кілька десятків відбитків ікон початку ХХ століття. Вивозили літографії для того, щоб по них можна було малювати за кордоном канонічні образи. Вилучене передали у відповідні органи і вже забули про цей випадок, але через шість років ці ж іконки конфіскували повторно. Цього разу вони були приклеєні пластиром до тіла іноземного моряка. Конфіскації знову забрали, а вже у 2013 році В. Орловський купив ці літографії в одного колекціонера [5].

У 2013 р. для мешканців та гостей Південної Пальміри відкрив двері ще один приватний музей, який отримав назву Музей контрабанди. Його засновник підприємець Олександр Отдельнов. Установа знаходиться у привабливій для туристів центральній частині міста, у напівпідвальному приміщенні одного з будинків по вул. Катерининській, 6, неподалік Катерининської площі. У 90-х рр. ХХ ст. у даному приміщенні по черзі розташовувалася ціла низка різноманітних організацій, наприклад, пункт прийому склотари, майстерня по виготовленню одягу та стриптиз-клуб. Згодом частину приміщень під майбутній приватний музей викупив О. Отдельнов, а саме – п'ять невеликих приміщень загальною площею 185 кв. метрів. При вході відвідувачів зустрічає вивіска на якій зображені контрабандисти з мультфільму «Пригоди капітана Врунгеля», вона дуже влучно характеризує профіль музейної установи. Торкаючись власне музейної колекції, необхідно зазначити,

що О. Отдельнов, будучи істориком-аматором та колекціонером предметів контрабанди, після того, як кількість предметів у зібранні перевищила півтори сотні, вирішив створити приватний Музей контрабанди. Але так як законодавство України забороняє використовувати в якості експонатів ті предмети, що проходили по карних справах і зберігалися в архівних установах, музей демонструє предмети ідентичні оригіналам або їх муляжі. Об'єкти, які відображають масштабні дії у просторі, наприклад, виритий контрабандистами тунель на кордоні України зі Словаччиною презентовані макетами.

Експозиція музею тематично складається з чотирьох розділів: 1. Історія контрабанди; 2. Основні різновиди контрабанди (золото, коштовності, наркотики, зброя); 3. Контрабанда радянської доби; 4. Сучасна контрабанда. Світова історія контрабанди представлена експонатами, що пов'язані з історією США («бостонське чаювання» 1773 р.), так званім «сухим законом» (1920–1933); першою арабо-ізраїльською війною (1947–1949). Контрабандні сюжети часів Російської імперії презентовані в експозиції в основному різноманітними іноземними виробами, які намагалися незаконно ввезти через Одеську портову митницю. В основному – це так звані колоніальні товари та предмети розкоші: чай, кава, спеції, парфуми, мереживо, шовк, фарфор.

Епоха радянського дефіциту значно розширила перелік контрабанди і відображена найбільш популярними серед громадян країни Рад іноземними товарами: жіночим одягом, білизною, взуттям, парфумами та біжутерією, цигарками, радіо-відеоапаратурою і касетами до них, фломастерами і порнографічною продукцією. З СРСР незаконно вивозилися коштовності, предмети мистецтва, іноземна валюта.

Більшість контрабанди до Радянського Союзу завозилося через великі морські порти. Коштовності перевозилися у пустотілих тростинах, підборах, валізах з подвійним дном; наркотики ховали у дитячі м'які іграшки, ананаси або у різноманітних судових приміщеннях.

На даний час основним об'єктом контрабанди є золото, зброя, наркотичні речовини і акцизні товари (алкоголь, тютюн). Як відомо, людська винахідливість не має меж, тому сьогоднішня у Музеї контрабанди представлено копіями тарілок і таць з героїну, іншими різноманітними наркотичними засобами, схованими у проти-газах, та автомобільними дверцятами, у яких заховані сотні пачок цигарок. За твердженням О. Отдельнова незаконні обороти досягають десятків мільйонів доларів [7, 8].

Завершуючи наш екскурс про виникнення та становлення митних музейних установ Дніпропетровська та Одеси, треба наголосити, що викликає повагу ентузіазм та завзяття людей, які приклали масу зусиль для того, щоб ці заклади існували. Однак, на нашу думку, форма власності організації суттєво впливає на цілі і методи роботи таких установ. Так, музей Державної митної служби України своєю основною метою ставить професійно-освітню роботу серед абітурієнтів та курсантів Академії. Приватні музеї Одеси, зважаючи на відсутність науково-методологічного підґрунтя в своїй діяльності та досвідчених фахівців, в основному орієнтуються на туристів і більше працюють в якості розважальних організацій.

Джерела та література

1. *Історична довідка про створення Академії митної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mdoffice.com.ua/mdo/aSNewsDic.PrintNews?dat=27052005&num=13472>.*
2. *Про створення музею митної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/spart97/inx97117.htm>.*
3. *Один день в Академії митної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://avtobus.dp.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=188&Itemid=38.*
4. *Днепропетровский музей Государственной таможенной службы Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourdnepr.com/content/view/2813/2740/>.*
5. *Корньшиев М. Унікальна колекція контрабанди. Одесит створив удома перший в країні приватний музей митниці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/events/3297383-unikalna-kolektsiia-kontrabandy-odesyt-stvoryv-udoma-pershyi-v-kraini-pryvatnyi-muzei-mytnytsi>.*
6. *Гриценко Н., Каденцов Е. В Днепропетровске открылся уникальный музей таможи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://podrobnosti.ua/820121-v-dneprietrovske-otkrylja-unikalnyj-muzej-tamozhni.html>.*
7. *Шпигельман Я. Музей контрабанды. Где ему быть как не в Одессе? // Порты Украины. – 2013. – № 8.*
8. *В музее контрабанды опасные и незаконные предметы заменены муляжами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://odessa.comments.ua/news/2013/06/27/160000.html>.*